

Радомир Ј. ПОПОВИЋ
Историјски институт
Београд

**ДВЕ БЕЛЕШКЕ ИЛИЈЕ ГАРАШАНИНА
О РУСКИМ КОНЗУЛИМА У СРБИЈИ
ДАНИЛЕВСКОМ И ЛЕВШИНУ***

Апстракт: У белешкама Илије Гарашанина, које се налазе у заоставштини Лазара Арсенијевића Баталаке, описани су Гарашанинови контакти са руским конзулима у Србији, Данилевским (1843-1849) и Левшином (1849-1851). Писане са кратке временске дистанце, Гарашанинове белешке, осветљавају позадину односа српских званичника са руским дипломатским представницима у Србији. Према Гарашаниновом мишљењу, препрека међусобним dobrим односима, били су управо руски конзули, који су се круто и бирократски односили према српским званичницима, посебно према Гарашанину.

Кључне речи: Илија Гарашанин, руски конзули, Данилевски, Левшин, Русија, Србија, Лазар Арсенијевић Баталака.

У рукописној заоставштини Лазара Арсенијевића Баталаке у Архиву САНУ у Београду 7130/a 1, 2 похрањене су две непотписане и недатиране белешке Илије Гарашанина о руским конзулима у Србији Г. И. Данилевском (1843-1849) и Дмитрију Сергејевичу Левшину (1849-1851). Гарашаниново ауторство утврдили смо на основу рукописа. Анализом

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): Подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

текста могуће је утврдити *terminus post quem*, а то је 1853. година, будући да се у тексту помиње цариградска мисија руског дипломате Меншикова, која је била на почетку 1853. године. Утисак је, ипак, да су белешке настале шездесетих година. Остаје отворено питање како и због чега су Гарашанинове белешке завршиле у Баталакиној заоставштини.

О руској политици према Србији за време владавине уставобранитеља у нашој историографији не постоји ниједна студија и о томе се посредно може сазнати из дела Драгослава Страњаковића, Војислава Вучковића, Чедомира Антића, Љубодрага Ристића и других историчара.¹ Од руских историчара, поред незаобилазног дела Нила Попова², о руско-српским односима средином 19. века писали су и Константин Никифоров, Елена Кудрявцева, Људмила Кузмичева и други руски историчари.³

Однос руске владе, па самим тим и руских конзула у Србији, према Илији Гарашанину имао је две различите фазе. У првој, за време владавине кнеза Александра Карађорђевића (1842-1858), Гарашанин је због веза са пољском емиграцијом сматран на почетку педесетих година 19. века руским противником, због чега је инсистирањем Русије смењен са места председника владе и министра иностраних дела 1853. године. Међутим, средином шездестих година, Гарашанин је уживао потпуно поверење руских званичних кругова.

Гарашанинове белешке писане су у трећем лицу, предвуковском азбуком. Рукопис је приређен према уобичајеним правилима: спроведена је транскрипција текста и прилагођавање важећем правопису и интерпункцији. Сва подвлачења у тексту су Гарашанинова или Баталакина.

¹ Д. Страњаковић, *Влада уставобранитеља 1842-1853*, Београд 1932; В. Вучковић, *Српска криза у Источном питању 1842-1843*, Београд 1957; Ч. Антић, *Велика Британија, Србија и Кримски рат (1853-1856), неутралност као независност*, Београд 2004; Љ. П. Ристић, *Велика Британија и Србија 1856-1862*, Београд 2008.

² *Србија и Русија од Кочине крајине до Св. Андрејске скупштине*, Св. I-II, Београд 1870.

³ Е. П. Кудрявцева, *Россия и Сербия в 30-40-е годы XIX в.* Москва 2002; Иста, *Русские на Босфоре, Российское посольство в Константинополе в первой половине XIX века*, Москва 2010.

А САНУ, 7130/а, 1

I

Извадак:

Један догађај са конзулом Данилевским

У продужавању несогласија који између Гарашанина и овог конзула постојаше, догоди се да исти конзул предаде један поклон управитељу пошта српски г[осподи]ну Боришеву⁴ од имена императора руског⁵ под изветом⁶ за точно отправљање депеша руски преко српске поште. Овај дар предао је сам собом непосредствено Боришеву, а после очекиваше да му надлежни попечитељ у име правитељства српског тога ради благодарност поднесе. Кад то не прими, а он се ондај обрати бившем ондај представнику г[осподину] Петронијевићу⁷ и изјави му своје удивљење како може правитељство оклевати да не поднесе своју благодарност на реченом дару. Г[осподин] Петронијевић одговори да се то њега не тиче, но Гарашанина, и да ће му овога тога ради упутити да се с њим споразуме, умоливши Гарашанина да иде и успокоји г[осподина] Данилевског.⁸ Јединствено да би г[осподину] Авраму олакшао незгоду из које сам не имаде јасне куражи извући се, отиде Гарашанин к Данилевском, и овај му почне с доста грубом претњом, своје негодованије пребацити, т[о] ј[ест] како је се могао дерзнути да заборави испунити дужност благодарности спрема једне великодушне милости његовог императора учињене једном од чиновника српски под његовим вједомством⁹ служећег. Гарашанин не нађе се тим нимало збуњен, но одма одговори г[осподину] Данилевском да му је врло жао што му мора казати да се он не сматра нимало обвезаним давати благодарности за награде које се чиновницима српским мимо правитељство српско дају и да он то сматра као једну приватну ствар која се правитељства не тиче. Ако је хтео, он му даље продужи, ондај је у свом реду било ту награду реченом чиновнику преко правитељства вручити,¹⁰

⁴ Урош Боришов, управитељ пошта од 1842. до 1848.

⁵ Никола I, руски цар од 1825. до 1855.

⁶ Изговором.

⁷ Аврам Петронијевић (1791-1852) био је кнежев представник и министар иностраних дела три пута: 1839/40, 1842/3 и од 1844. до 1852. године.

⁸ Г. И. Данилевски, руски конзул у Србији од 1843. до 1849. године.

⁹ Ресором. Према Уставу из 1838. године и Устројенију Централног правленија из 1839. године, поштанска служба је била под управом Министарства унутрашњих дела

¹⁰ Предати.

који чиновник и онако није по својој услужности спрема Русије депеше руске експедирао, него по дужности опредељеној му самим тим правитељством ког мимолазење пред његовим чиновницима, значи вређати ауторитет¹¹ његов, а да то није добро и он сам разуме. Ово израженије разјари г[осподина] Данилевског преко сваке мере. Он викаше да нико не може сметати вољи његовог императора и да г[осподин] Гарашанин велику одговорност на себе узима кад мисли да се тој вољи каква примечанија чинити могу, и т[оме] п[одобно]. Гарашанин му одговори да му је заиста жао што се је та неприлика догодила, но он да се ипак не може заборавити на своје дужности и да ће радо о свему ћутати само да се од њега не иште никакав акт. Напомињао је Гарашанин форме које у том смотренију свуда у свету постоје и које је требало и овде набљудавати,¹² но то све ништа није помогло. Г[осподин] Данилевски све је већма претио, док најпосле му Гарашанин најрешилније није казао да он, ма се ишта догодило, не може другчије ту благодарност у име правитељства поднети, него кад му се надлежним путем преко књаза или попечи[теља] И[нострани] дела та награда спроведе и потом да г[осподину] конзулу од воље стоји предузети што год мисли да право има чинити.

После овако оштрог објасњавања конзул Данилевски трећи дан извести писмено Гарашанина да је он предао речени подарок Боришеву, надајући се да ће по томе примити пожелајему благодарност, но Гарашанин по други пут доведе ствар до устменог објасњавања и каже Данилевском да то ипак није довољно, јер нужно је и сам поклон преко Попечитељства чиновнику српском предати и тако би се тек важност правитељства, коју оно пред својим чиновницима имати мора, одржала и коју никад ме може правитељство ни за чији атар¹³ и ни из каквог стра дати умољавати. По други пут растану се Гарашанин и конзул Данилевски без сваког резултата, и на томе се ова ствар оконча.

Од овог догађаја Данилевски сувише учтив показивао се је спрема Гарашанина и много умеренији у свима својим претензијама уопште.

II

А САНУ, 7130 а, 2

Извод:

Од дужег времена, а управо од 1842. г[одине] почело се примечавати да руски консули негодују Гарашанина и да би га желили истиснути из

¹¹ Власт.

¹² Испуњавати.

¹³ Обзир.

правителства или поне¹⁴ из Попечитељства внутрених дела, које је званије он више година отправаљао и у коме круг његов бијаше доста велики. Ово негодованије растло је из дана у дан све већма. Најобичнија дела Гарашанинова критизирали су и оцрњивали су конзули пред сваким да би га с тим пред осталим членовима правителства у рђав кредит довели и да би тако претпјаствовали¹⁵ успех у његовим дужностима које тако много распрострање бијаху. Уколико су већма конзули следовали овако чудно поступање противу Гарашанина, утолико више је Гарашанин био принуђен објасњавати членовима правителства да мешање конзула руски у дела српска јест једна таква неприродност, која не само што вређа независимо чувство¹⁶ народа, но поступање таково нарушава и позитивна права Србије која је она задобила и која су јој и самим јемством руским чрез¹⁷ трактата са Портом осигурана.¹⁸ Овакво стање ствари више је пута доводило конзула у то положеније да самом Гарашанину примете како он може преповедати да се Русија не сме мешати у дела српска, кад је Русија покровитељница¹⁹ Србије и кад то покровитељство почива на тврдом темељу трактата који су крвљу утврдили и т[оме] п[одобно]. Ова примечанија свагда с претњом изражавана нису нимало пореметила Гарашанина у његовом начину мишљења, шта више она су му служила за прилику да и самим конзулима каже да при свему томе што он признаје благодетејанија²⁰ Русије Србији учињена, као и права које Русија над Србијом има, и што је она тако исто као и сви Срби, Русији на томе одвећ благодаран, ипак он мисли да внутрени послови земље и народа поверени су и предати искључитељном управљању земаљско-народном правителству и да управ то и сачињава оно право народа српског које он има, нити би се без тога могло какво друго право поњати²¹ да га Србија има. Конзули су на ова примечанија одговарали да Србија, истина, има та права, но ипак с тим да није и да не може бити покровитељница искључена да не даје

¹⁴ Бар, барем.

¹⁵ Омели, спречили.

¹⁶ Осећање.

¹⁷ Кроз.

¹⁸ Уговори Русије са Портом којима је утврђен аутономан положај Србије у оквиру Турског царства су: Букурешки мир 1812, Акерманска конвенција 1826 и Једренски мировни уговор 1829. године.

¹⁹ Термин којим је означаван руски протекторат над Србијом, који је трајао до 1856. године.

²⁰ Добра дела.

²¹ Схватити.

савете своје људма у правителству и ови савети внушени²² будући самим Императором треба да буду свагда примљени. Гарашанин оцењавајући такве савете и ползу која се из њи извући може, ипак им примети да такви савети не треба само да буду обвезатељни за правителство, будући да нико не може тако надлежан бити да определи праву ползу народњу, него људи у њој рођени и који све потребе људи боље познају него икоји страни и т[оме] п[одобно].

Ништа није могло ове конзуле ублажити. Свако подобно објасњавање служило је њима да постану раздраженији и да настојателније²³ продуже гоненије не само противу Гарашанина, него и противу свију људи који су Гарашанина по својој служби принадлежали, или који су иначе његово мјеније делили. Довољно је било чути да овај или онај принадежи ма којим начином Гарашанину, па макар ништа више о њему не знали и никако га не познавали, такав је био осуђиван као опасан земљи и народу.

При свом великом влијанију²⁴ које су сви конзули упражњавали над многим членовима правителства, ипак нису они могли постојан успех својим намерама утврдити, јер ако су се и примала од многи ова осуждавања, она су само магновено²⁵ трајала, пошто објасњавања противне стране, као и природно волење независног управљања било је довљно да учини ако не сасвим исчезнути, а оно умалити впечатљења²⁶ која су тим поступком конзули многима уливали. Но на сваки начин, то је истина цела, да се тиме много сваком напретку шкодило.

Догађај један Гарашанина са Левшином²⁷

При свем том што су конзули у оваком одношенију са Гарашанином стојали, ипак су они свагдар тражили да би Гарашанина подвргли својим намерама и чрез²⁸ њега се служили као с многим другим што су се служили. Гарашанин, такође, желио је ступити у боља сношенија с њима,

²² Сугерисани.

²³ Истрајније.

²⁴ Утицају.

²⁵ Тренутно.

²⁶ Утисак.

²⁷ Дмитриј Сергејевич Левшин (1801–1871), генерал. Конзул у Србији од 1849. до 1851. Био је учесник руско-турског рата 1828/9. Генерал-мајор (1849), генерал лајтант (1857). Попечитељ Харковског школског округа (1858-1863) и Московског школског округа (1863-1867).

²⁸ Кроз.

али и он је само под тим условием то желио да се отуда исцрпе средства у ползу српског интереса и српске будућности. Сваку прилику је Гарашанин употребљавао да може овим људима слободније говорити, и између многи други прилика које су биле осујећене надменошћу ови конзула, генерал Левшин учини се у једном разговору склоњен саслушати објасненија Гарашанинова која му он даваше на његова пребацавања: да он са Пољацима мути, да води нека особита сношенија са западом, а нарочито са Французима. Осим тога, питао га је како је смела Србија усудити се да се умеша у дела Мацарске и Аустрије, без предворителног²⁹ соизволенија³⁰ Русије. Шта је с тим Србија намеравала, каква је ондај сношенија имала са народима христјанским у Турској, у Црној Гори и т[оме] п[одобно]. На све ово Гарашанин му је дао своје одговоре у доста пространом смислу и сваку му ствар понаособ тако расложио да се је г[осподин] Левшин јасно уверити могао да Гарашанин никакву опасну или непријатну спрема Русије није водио, но све што је чинио да је чинио у интересу српске будућности и на законом путу без сваке повреде ичијег законог права.

У овом смислу објасњавање трајало је од 5 сати после подне до 11 сати увече, при чему толико се г[осподин] Левшин задовољан покаже да је све Гарашанину одобравао и још ободравао га да само такву политику свагдар следује која је и најспасителнија за народ српски. Он је више пута за то време стискавао руке Гарашанину и благодарећи му на искрености уверавао га благонаклоним намерама Русије казавши му да ће Русија такове жеље најживље потпомагати и т[оме] п[одобно], и т[оме] п[одобно].³¹

²⁹ Претходне.

³⁰ Дозволе.

³¹ У писму Ацики Ненадовићу од 27. децембра 1849. године, Гарашанин описује свој разговор са Левшином: „Имао сам један врло дугачак разговор ово дана са г. Левшином, коме је повода дало његово примјечаније Књазу учињено да ја много зашчичшавам Пољаке и све стране. Премда му је и Књаз добро одговорио, али опет сам Књазу замолио и мени с њим објаснити се, које је и слѣдовало. Ја сам реч отворио и у свему искрено са г. Генералом [Левшином-прим. Р.П.] говорио, признавши му да ја неколико Пољака заиста познајем и да су ми ови долазили, као што ми и сад Леноар долази, али сам га уверио да то никаквог особитог значења нити је имало, нити имати може. Пофторавали смо и пофторавали сваки своја примјечанија и уздуж и попречно; умешали смо у то и другу политику и најпосле смо у свему били согласни, одобревши ми и он подпуно начин мог мишљења у тим стварима. Казао сам му, и то више пута пофторио, да је наша политика та не само не бити Пољаци, но не бити ништа друго но Срби и с том политиком ићи ћемо најпред ма нас шта коштало. Казао сам му да је безумно о нама подозревати због Пољака и да ми нећемо нашу судбину ни близу везивати са тако изгубљним народом, нити би то каква смисла имало (*Претиска Илије Гарашанина, књига I*, скупио и за штампу средио Гргур Јакшић, Београд 1950, 450).

Трећи дан после овог разговора зовне књаз Гарашанина и каже му да је код њега био г[осподин] Левшин и да му је поверително саветовао да отпусти Гарашанина из службе, или поне да га од себе удаљи; да је то човек опасан и да ће моћи не само шкодити књазу и његовом правитељству, но и сву земљу и народ у велика замешатељства довести, закључивши то опадање с тим да је Гарашанин тако високоуман да сматра и представља Србију ако не за пету, а оно једнако за шесту силу у Европи и т[оме] п[одобно] и т[оме] п[одобно]. Књаз, који онда још требаше службу Гарашанинову, примети г[осподину] Левшину да у Србију Гарашанина нико, па ни он сам не познају за тако опасног човека, да је он Гарашанина у званију затекао, да је то човек не само по фамилији важан и познат као човек народњи, но да је и својим сопственим заслугама нешто принео поверењу које народ у њега полаже и т[ако] д[аље]. Левшин му на то одговори баш зато што је у таквом поверењу код народа, он је још опаснији и он ће вама-књазу- неприметно шкодити, о чему да он већ и уверења и дејствијама Гарашаниновим има, а будући да Император не жели да се књазу штогод догоди, па зато му и нарочито ове савете даје. Пошто је Гарашанин саслушао овај говор Левшинов, који је одма следовао после онаквог с њим разговора, зачуђен од таквог једног поступка, и желећи брзо учинити крај једној таквој подмуклој политици, замоли одма књаза да му дозволи таки³² отићи г[осподину] Левшину и запитати га о противречју у којем се налазу између оног што је Гарашанину говорио и оног после два дана књазу, будући да Гарашанин сав разговор који је с Левшином имао, већ саопштио књазу. Књаз и сам чудећи се таквом поступку г[осподина] Левшина и увиђајући у истом једну опаку намеру и која за целу има између њега и његови чиновника раздор изродити, дозволи Гарашанину да оде и пита о том г[осподина] Левшина, које овај оног магновенија учини. Дошав у конзулат, Гарашанин буде примљен од генерала најласкавијим начином, који пријем изгледаше као продуженије оног ономадашњег пријатног растанка, јер се од оно доба нису састали. Гарашанин пре него и седне отпочне одма о ствари говорити и каже генералу да се он налази у једног тешкој забуни из које само да ће га његово објасненије моћи извести. На то му све кратко најпре спомене шта су међу собом пре три дана говорили и како су се сасвим согласни растали, па му ондај од речи до речи преповеди све шта је од књаза малочас чуо, изјаснивши му да он сад не зна право мјеније његово о себе, т[о]][ест] да ли је оно што је сам од њега слушао, или оно што је он књазу

³² Поред свега тога.

говорио, додавши томе ако је г[осподин] генерал и мого постављати какве сумње о њему противу Русије, противу књаза није тим мање имао места то чинити што књаз њега-Гарашанина-боље познаје из толикогодишњег искуства, него што би он то кадар био уверити и књазу открити. На ово се Левшин нађе одвећ збуњен, јер му је случај био изненадан и сав променивши се у лицу стане час једно, час друго говорити, док најпосле не отпочне: да је књаз њега рђаво разумео, да он није у том смислу и у том духу говорио, да је он сасвим друго књазу говорио (не каже шта-примедба И. Гарашанина) и уколико се Вас-Гарашанина- тиче, да му је само рекао да је истина Гарашанин један способан чиновник и полезан за књаза и за отечество, но да књаз не чини добро што је сво своје поверење искључитељно њему предао, а друге чиновнике тако исто важне презрео и за леђа забацио, које да може најпосле за следство да остали сви чиновници од књаза одступе и т[ако] д[аље]. На ово му Гарашанин примети да би г[осподин] генерал много боље учинио био да је то своје примечаније и самом њему у ономадошњем онако искреном разговору открио, па би он сам могао са своје стране к тому најбоље принети кад би заиста онако у ствари стајало као што је г[осподин] Левшин приметио. Овом приликом г[осподин] Левшин, да би своју наготу сакрио, почне наљућен викати противу књаза да књаз сам не трпи Гарашанина, па га се жели курталисати, као што ниједног човека способног око себе не трпи, но само оне који му ласкају и који у његовом личном интересу служе. Гарашанин није хтео даље ствар терати задовољивши се што је за овим открио намеру генералову. Држало се да ће г[осподим] Левшин тражити због овог каква објасненија са књазом и с тим постарати се забашурити ову своју мутњу с којом се овако обелодањен, но то није следовало, нити је једну реч о томе више књазу говорио. Противу Гарашанина не само што је продужио клевете, него је још и удвојио и на све стране преповедао, но и Гарашанин није се више дао видети код г[осподина] Левшина докле год овај није и отишао из Србије, кога је заступио г[осподин] Тумански³³ и после кратког времена преда једно писмо од графа Неселроде књазу, у коме овај чини неке озбиљне опомене књазу противу поступака српског правитељства, које се је, као што кабинет зна,

³³ Федор Антонович Тумански (почетак 19. века-Београд, 1853), брат књижевника Василија Ивановича Туманског. И сам се огледао на књижевном пољу. Његова песма *Птица* налази се у свим руским песничким антологијама, а сам Пушкин му је посветио један састав *Одговор Ф. А Туманском*. Био је службеник Министарства иностраних дела: конзул у Јашију и конзул у Београду од 1851. до јула 1853. године, када је на дужности умро.

почела удаљавати од Русије не хотећи следовати саветима конзула руски у Београду, но поведећи се внушенијама неки своји чиновника сматра ове савете за противне интересима народњим и за необвезателне са српско правитељство. Даље доказује благодејаније Русије спрема Србије и право које је Русија својом крвљу у тој земљи задобила, па најпосле позива књаза да одустане од досадњег начина поступања, ако жели избећи следства³⁴ која ће не мимоходимо следовати морати, ако он ту опомену не саслуша и т[ако] д[аље] и т[ако] д[аље]. Са овим заједно следовало је и захтевање да се Гарашанин отпусти из службе, као што је Тумански протестирао и противу постављења Гарашанина за представника, које дело довришио је Меншиков³⁵ и пр[очеје] и пр[очеје]. Види последња дејанија о томе.

³⁴ Последице.

³⁵ Александар Сергејевич Меншиков (1787-1869), кнез, генерал, члан Државног савета. Уочи Кримског рата 1853. године послат је у мисију у Цариград да са турском владом разреши спор око светих места у Палестини. Средином марта 1853. иницирао је смену Илију Гарашанина са места кнежевог представника и министра спољних послова. О томе: Д. Страњаковић, *нав. дело*, 217-220; Ч. Антић, *нав. дело*, 31-33.

Radomir Popović

**ILIJA GARASANIN'S TWO NOTES ON DANILEVSKY AND
LEVSIN, RUSSIAN CONSULS IN SERBIA**

Summary

Ilija Garasanin, Minister for Foreign Affairs of the Principality of Serbia (1852 / 3; 1861-1867) wrote two notes on Russian consuls in Serbia, G. I. Danilevsky and D. S. Levsin. It is difficult to determine when these notes were correctly written. Probably written in the seventh decade of the 19th century. Danilevski was consul in Serbia since the 1843rd until 1849, and Levšin of the 1849th to 1851. Garasanin notes are stored in the legacy of Lazar Arsenijevic Batalaka SANU Archives, Belgrade. The first note is described and the dispute between Garasanin and Danilevsky about a protocol. In another note described the Russian intrigues Levsin by Garasanin debunked. According Garasanin opinion, the main obstacle in relations between Serbia and Russia in the mid 19th century were Russian consuls in Serbia. They are rigid and bureaucratic attitude towards Serbian officials, especially the Garasanin.

Key Words: Ilija Garasanin, Russian Consulus, Danilevsky, Levsin, Russia, Serbia, Lazar Arsenijević Batalaka.

Чланак примљен: 06. 05. 2011.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 27. 06. 2011.

